

Magdalena Trysińska
Uniwersytet Warszawski

Medialny obraz trzech pokoleń: dzieci, rodziców i dziadków (na przykładzie filmów animowanych dla dzieci)

Kiedy mowa o dialogu pokoleń, w pierwszej chwili na myśl przychodzi dialog w rodzinie wielopokoleniowej, dialog pomiędzy przynajmniej trzema, a czasami czterema generacjami – dziadków (może nawet pradziadków), rodziców i dzieci (wnuków).

Punktem wyjścia dla rozważań podjętych w niniejszym opracowaniu jest rodzina – najważniejsza grupa społeczna w życiu wszystkich ludzi bez względu na kulturę (Tyszką 1991: 695-698). Jak piszą socjologowie: „Spośród wszystkich organizacji – dużych i małych, jakie wytwarza społeczeństwo, żadna nie przewyższa rodziny pod względem znaczenia socjologicznego” (McIver 1931: 109, za: Wachowiak 2001: 5).

Wydawałoby się, że rodzina jest tworem stałym, niezmiennym, bo opartym na wielowiekowej tradycji. A jednak coraz częściej słyszymy o destabilizacji rodziny, o jej kryzysie, o rozchwianiu norm życia rodzinnego i upadku wartości. Za ten stan rzeczy obwinia się między innymi media, które lansują określone, nie zawsze zgodne z tradycją, wzorce życia rodzinnego.

Rola mediów w upowszechnianiu obrazu (wzorca) rodziny

Każdy z nas ma jakieś wyobrażenia na temat rodziny, jej struktury, funkcji, układu ról społecznych. Najczęściej odniesieniem jest rodzina własna. Zbigniew Tyszką mówi w tym wypadku o „świadomości rodzinnej członków rodziny dotyczącej życia rodzinnego” (Tyszką 2001: 48). Na ową świadomość składa się całokształt subiektywnych odniesień do własnej rodziny, do różnych kategorii rodzin oraz do rodziny „w ogóle”, pojmowanej abstrakcyjnie. W grę wchodzi tu: poglądy, opinie, przekonania, postawy, wartościowanie, oceny oraz modele świadomościowe. Nie można także zapominać o przekazach medialnych. Ponieważ współczesny człowiek coraz częściej i wyraźniej żyje obrazami zaczerpniętymi z mediów (por. Lepa 2005: 219-234; Izdebska 2003: 320-321; 326), obrazy tworzone przez media są szczególnie istotne nie tylko dla jednostki, ale dla całego społeczeństwa. Tworzą one różne wzorce zachowań, także w odniesieniu do rodziny – media kreują obrazy rodziny i mogą kształtować wyobrażenia co do sposobu pełnienia ról w jej obrębie. W ten sposób media tworzą określone środowisko wychowawcze, które współlistnieje ze środowiskiem będącym w bezpośrednim otoczeniu człowieka. Jest to szczególnie

istotne w odniesieniu do najmłodszej grupy społeczeństwa – dzieci, które codziennie korzystają z mediów elektronicznych, zwłaszcza telewizji¹.

W Polsce po 1989 roku obserwujemy ciągłe rozszerzanie oferty programowej. Rozwój telewizji kablowej, a w tej chwili cyfrowej, spowodował, że coraz więcej dzieci, bez względu na miejsce zamieszkania i status społeczny, ma dostęp do tych samych kanałów tematycznych (KRTiT 2013). Systematyczne badania prowadzone od lat 90. XX w. pokazują, że stale wzrasta dobowy czas spędzany przed ekranem. Statystyczny Polak w II kwartale 2014 r. spędzał przed ekranem telewizora średnio 4 godziny i 17 minut dziennie, czyli o 15 minut więcej niż w analogicznym okresie roku 2013 (KRTiT 2014). Dzieci, nie tylko polskie, spędzają więcej czasu na korzystaniu z mediów, niż jakiegokolwiek innej pojedynczej aktywności (poza spaniem). Przedszkolaki przeciętnie spędzają około 4 godziny przed ekranem², starsze dzieci i dorastająca młodzież nawet 7 godzin (Kołodziejczyk 2013: 50). Poprawa warunków ekonomicznych wielu rodzin, a także spadek cen sprzętu elektronicznego sprawiły, że wiele dzieci (ok. 30% starszych przedszkolaków i ok. 75% nastolatków) ma własny odbiornik telewizyjny (Kołodziejczyk 2013: 50).

Powyższe obserwacje skłaniają do przyglądania się ofercie medialnej dla najmłodszej grupy odbiorców medialnych, dla której pierwsze spotkanie z tekstami kultury następuje często za pośrednictwem telewizji (por. Izdebska 2003: 321; Konieczna 2005: 10).

Materiał badawczy i zakres analizy

Na potrzeby niniejszego opracowania z szerokiej oferty medialnej dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym wybrałam filmy animowane prezentujące nurt edukacyjny³, emitowane przez stację tematyczną MimiMini+. Są to: „Małgosia i buciki”, „Olinek Okrąglinek”, „Balli” i „Gwiazdka Laury”. Materiał do analizy pochodzi z lat 2010-2013 r. Filmy były nagrywane, a następnie spisywane. Wnioski opieram na analizie 60 godzin nagrań, przy czym na potrzeby niniejszej analizy szczegółowemu oglądowi poddałam po dwa dziesięciominutowe odcinki z każdej serii, w których bohaterowie występują w sytuacji rodzinnej i w których pojawiają się przynajmniej trzy pokolenia z danej rodziny.

Każdy z wymienionych tytułów pochodzi z innego kręgu kulturowego: „Małgosia i buciki” oraz „Olinek Okrąglinek” to filmy kanadyjskie, „Bali” – film francuski, „Gwiazdka Laury” – niemiecki⁴. Jest to o tyle istotne, że w różnych rejonach świata dostrzegamy mniej lub bardziej wyraźne różnice w sposobach pełnienia podstawowych

¹ Wg Jadwigi Izdebskiej najbardziej aktywną grupą widzów są dzieci w wieku od 4-5 do 12 roku życia (Izdebska 2003: 321).

² Chodzi o wszelkie ekrany: telewizyjny, komputerowy, tablet i inne; istotne jest bowiem, że do oglądania różnych przekazów wizualnych nie jest potrzebny telewizor.

³ W odróżnieniu od filmów animowanych z nurtu antyedukacyjnego, emitowanych m.in. przez stację tematyczną Cartoon Network (por. m.in. Trysińska 2010; Trysińska 2012; Trysińska 2014).

⁴ Wszystkie filmy są dubbingowane. Analizując wypowiedzi bohaterów, biorę pod uwagę polską wersję językową, ponieważ język oryginału dla małego polskiego widza pozostaje bez znaczenia.

ról społecznych, jednak można powiedzieć, że podstawowe potrzeby rodziny mają charakter uniwersalny (Kwak 1997: 127).

We wszystkich analizowanych tu filmach odnajdujemy taki sam obraz rodziny⁵. Jest to rodzina mała (nuklearna), składająca się z rodziców i dwojga dzieci⁶ (chłopca i dziewczynki). Rodziny posiadają odrębne mieszkanie, rodzice wspólnie zajmują się domem i dziećmi. Dziadkowie mieszkają oddzielnie, ale uczestniczą w wychowaniu wnuków – odwiedzają wnuki w ich domach lub zapraszają wnuki do siebie. Są pełnoprawnymi bohaterami omawianych seriali, choć występują rzadziej niż filmowi rodzice. Dzięki takiej budowie świata przedstawionego widzowie mają okazję obserwować sposoby realizowania istotnych społecznie ról rodzinnych⁷: dziadka i babci, ojca i matki (zarówno dzieci małych, jak i dorosłych), dzieci i wnuków (także filmowi rodzice występują w roli dzieci oraz wnuków).

W dalszej części skupię się przede wszystkim na roli najstarszego pokolenia, czyli dziadków i pradiadków w życiu filmowych bohaterów. Analiza sposobów realizowania pozostałych ról rodzinnych (rodziców, dzieci i wnuków) będzie podporządkowana analizie roli dziadków. Takie ujęcie tematu podyktowane jest kilkoma czynnikami.

Przede wszystkim nie ulega wątpliwości, że we współczesnych mediach dominuje kult młodości. Reklama i media pokazują głównie osoby młode i piękne. Aktorzy (zwłaszcza aktorki) w wieku 50+ skarżą się na brak propozycji zawodowych⁸. Ich miejsce zajmuje bowiem młodsze pokolenie. Oznacza to, że role babć, dziadków czy starszych ciotek i wujków nie sprzedają się tak dobrze, jak osób młodych. Seniorzy grają co najwyżej role drugoplanowe. Nieobecność seniorów daje się także zauważyć w badaniach nad zawartością mediów. Socjologowie i medioznawcy zdecydowanie więcej miejsca poświęcają medialnym obrazom pokolenia młodszego. W literaturze przedmiotu znajdziemy liczne opracowania dotyczące obrazów rodziny i jej członków upowszechnianych przez media, ograniczone jednak do dwóch generacji: rodziców i dzieci (Sosnowski 2003; Lepa 2005; Sikorska 2009; Szulich Kałuża 2013).

Wreszcie należy wziąć pod uwagę ostatni czynnik, jakim jest rola dziadków w procesie socjalizacji najmłodszego pokolenia. Marian Śnieżyński (2012: 158-161) podkreśla rolę dziadków w procesie wychowania dzieci. Dziadkowie wspierają wnuki psychiczne, a także finansowo. Przekazują wnukom wartości moralne, kulturowe i religijne. Przyczyniają się do solidarności międzypokoleniowej i ciągłości rodziny.

⁵ Wybór tytułów jest losowy; te same założenia pełnią także inne seriale emitowane w MimiMini, np. kanadyjski serial „Witaj, Franklin”, brytyjska produkcja „Wielka rodzina” czy wreszcie także brytyjska „Świnka Peppa”.

⁶ Wyjątek stanowi serial „Małgosia i buciki”, w którym głównymi bohaterami są Małgosia – prawdopodobnie jedynaczka, i jej dziadek; niewiele wiadomo o rodzicach Małgosi, którzy sporadycznie ujawniają się w rozmowie dziadka z wnuczką.

⁷ Rola jest podstawowym pojęciem teorii socjologicznej. Za *Słownikiem socjologii i nauk społecznych* (2004) możemy przyjąć, że odzwierciedla społeczne oczekiwania przypisane poszczególnym statusom lub pozycjom społecznym i pomaga badać funkcjonowanie tych oczekiwań.

⁸ por. rozmowa w programie „Dzień dobry TVN” z dn. 11.11.2014 r. z aktorkami Ewą Kasprzyk, Ewą Wencel i Barbarą Bursztynowicz: Dlaczego dla aktorek 50+ nie ma ról filmowych?

Rola dziadków nie jest jednak stała – zmienia się, podobnie jak inne role rodzinne. W rodzinach tradycyjnych dziadkowie aktywnie uczestniczyli w wychowaniu wnuków. Współcześnie dziadkami często zostają osoby aktywne zawodowo, otwarte na postęp techniczny i nowe wyzwania, zainteresowane realizowaniem swoich planów, inwestujący czas i pieniądze we własne potrzeby. Z drugiej strony zwraca się uwagę na fakt, że rodzice, zajęci swoją pracą zawodową, nie mają czasu dla dzieci. W tej sytuacji rola dziadków znowu nabiera znaczenia.

Analiza materiału badawczego

W badaniach nad zawartością przekazów telewizyjnych stosuję metody jakościową i interpretacyjną (Berger 2000). W odróżnieniu od metody ilościowej, metoda jakościowa pozwala uchwycić znaczenia ukryte. Są one o tyle istotne, że przekaz medialny może być różnie odbierany przez różnych odbiorców. Kodowanie i dekodowanie nie muszą być symetryczne. Krzysztof Arcimowicz zauważa, że: „niezależnie od tego, jak wyrafinowane techniki statystyczne zastosujemy w badaniach zawartości treści, zawsze skończymy na pewnej interpretacji” (Arcimowicz 2009: 125).

Role społeczne (tu: rodzinne) definiuję na podstawie zachowań komunikacyjnych filmowych bohaterów, ponieważ język pełni podstawową rolę w procesie socjalizacji jednostki. Umożliwia to definiowanie zdarzeń, ich kategoryzację i ocenę, a także przejmowanie ról partnerów interakcji (Ziółkowski 1981: 224-225). Psychologowie podkreślają, że: „procesy komunikacji typowe dla określonego systemu rodzinnego to jedna z podstawowych właściwości wpływających na rozwój jego członków” (Minuchin 1978; Stierlin 1974 za: Brzezińska 2005: 392).

Przyjrzyjmy się zatem, w jaki sposób filmy animowane dla dzieci kreują postaci babci i dziadka, jakie funkcje im przypisują. Role te będziemy rozpatrywać w kontekście międzypokoleniowych stosunków rodzinnych.

Kiedy myślimy o babci czy dziadku, wyobrażamy sobie osoby o siwych włosach, w okularach, może przygarbione z laską. Babcie i dziadkowie na ogół są na emeryturze. Ponieważ nie są już aktywni zawodowo, często zajmują się domem, ogrodem, ewentualnie wnukami. Jest to dość stereotypowy obraz dziadków, nie zawsze znajdujący odzwierciedlenie w rzeczywistości. Współcześnie jednak większość ludzi zostaje dziadkami w okresie swojej środkowej dorosłości (40 – 60 lat). Są to osoby aktywne zawodowo, mające swoje zainteresowania oraz angażujące się w różne sfery życia społecznego (Appelt 2007). Stąd być może wizerunek babci i dziadka powinien ulec zmianie.

W analizowanych tu filmach mamy jednak do czynienia z typowym, znanym także z literatury dziecięcej, wizerunkiem dziadków i babć. Filmowe babcie i wszyscy filmowi dziadkowie nie są aktywni zawodowo⁹. Często mieszkają poza miastem, w domkach z ogródkiem, gdzie wnuki mogą spędzać weekendy czy wakacje. Filmowi dziadkowie charakteryzowani są poprzez swój zaawansowany wiek, który podkreślany jest przez zwracanie uwagi na liczne dolegliwości związane z procesem starzenia się organizmu.

scena 1. [z filmu: *Olinek Okrąglinek – Detektywi*]

⁹ Wyjątek stanowi dziadek z filmu *Małgosia i buciki*, który prowadzi warsztat szewski.

Tata: [jadę] Do sklepu z narzędziami. Po koło zębate dla dziadzia.

Olinek: Znowu je zgubił?

Tata: Ano znowu. Bez niego każdy krok dla dziadka to wielki ból w biodrze.

Olinek: Auć. Biedny dziadek.

Tata: Żebyś wiedział. Dla takiego wiekowego okrąglinka jak dziadek bardzo trudno o części zapasowe¹⁰.

W scenie 1. na dolegliwości wieku senioralnego zwraca uwagę przedstawiciel środkowego pokolenia – tata tytułowego bohatera. W jego wypowiedzi ujawnia się postawa opiekuńcza względem własnego ojca. Nagromadzenie wyrazów nacechowanych emocjonalnie wyraża współczucie. Uczucie to udziela się także dziecku, które niemalże współodczuwa z dziadkiem ból biodra. W analizowanych filmach o swoich dolegliwościach mówią także sami dziadkowie:

scena 2. [z filmu: Olinek Okrąglinek – Latająca szczeka]

Dziadek: Szczęściarz z ciebie, Olinku. Stracisz tego mleczaka, ale na jego miejsce wyrosnie ci nowy ząb. Niestety, mnie już nie wyrosną nowe zęby. Widzisz? [Dziadkowi uciekła szczeka]

scena 3. [z filmu: Małgosia i buciki – Babcia koza]

Babcia Koza: O, czy te góry muszą być takie wysokie?

Małgosia: Dobrze się pani czuje?

Babcia Koza: Okropnie dokuczają mi nogi, ale nie lubię się skarżyć.

W scenach 2. i 3. seniorzy sami zwracają uwagę na swój wiek i zmiany, jakie w związku z tym są nieuchronne. Komunikaty te zawsze są skierowane do bohaterów dziecięcych (wnuków). Dziadkowie podkreślają upływ czasu, nie czynią z tego tematu tabu. W ich wypowiedziach pobrzmiewa żal, choć, jak twierdzi Babcia Koza, nie chcą się skarżyć. Uwagę zwraca, że w analizowanych tu filmach o starości mówi się wprost. Tak jak w życiu, nie zawsze jest ona dla dzieci zrozumiała. W jednym z odcinków „Gwiazdki Laury” mały Tomek udaje nawet swoją prababcię – wydaje mu się to śmieszne:

scena 4. [z filmu: Gwiazdka Laury – Niebo pełne gwiazd]

1. Tomek: Ty jesteś bardzo stara, prawda prababciu?

2. Mama: [wyraźnie zażenowana] Tomku, nie kończysz lodów?

3. Tomek: [kuśtyka dookoła stołu z laska prababci] Ja też jestem stary i pewnie zaraz umrę.

4. Tata: [wyraźnie zły] Tomku, proszę cię, zostaw tę laskę i siadaj do stołu!

5. Prababcia: Wiecie, dzieci, naprawdę umiera się wtedy, kiedy już nikt o nas nie pamięta.

W scenie 4. ujawniają się role charakterystyczne dla trzech pokoleń: rola dzieci, które z racji wieku mogą nie dostrzegać niestosowności zachowania; rola rodziców, którzy strofują syna – stosują przy tym akty dyscyplinujące (repliki 2. i 4.), mające na celu zmianę zachowania dziecka, oraz rola babci, która objaśnia najmłodszemu sprawy trudne do zrozumienia (replika 5.). Prababcia wykazuje się przy tym większą wyrozumiałością niż rodzice filmowego dziecka.

¹⁰ Bohaterowie filmu są robotami.

Ta sama prababcia w innej scenie tłumaczy prawnuczce, dlaczego się umiera:

Scena 5. [z filmu: Gwiazdka Laury – Niebo pełne gwiazd]

Prawnuczka: A dlaczego się umiera?

Prababcia: Każde życie ma swój początek i koniec. Na przykład kwiatek, Lauro. Wykiełkował z małego nasionka, potem rósł coraz większy, większy, pięknie zakwitł i znów wytworzył nasionka. Wypełnił swoje zadanie. U zwierząt i u ludzi jest tak samo. Rodzą się, dorastają, mają dzieci, a kiedy są starzy, zmęczeni, umierają.

Sposób tłumaczenia zjawiska śmierci jest dostosowany do możliwości percepcyjnych odbiorcy, czyli kilkuletniej dziewczynki. Filmowa prababcia wykazuje się tu ogromną wrażliwością na potrzeby dziecka i mądrością życiową. Wyręcza także rodziców Laury w trudnym obowiązku objaśniania kwestii należących zwyczajowo do obszaru tabu¹¹. W scenie 4. można bowiem zaobserwować, że rodzice w obliczu problemu śmierci byli bezradni – ograniczyli się do upominania niesfornego syna. Można w związku z tym powiedzieć, że w ten sposób prababcia pełni funkcję łącznika między pokoleniami.

W literaturze psychologicznej mówi się w tym wypadku o symbolicznej roli „kotwicy” – punktu odniesienia (Appelt 2007: 9). Ten aspekt pełnienia roli dziadka czy babci nabiera szczególnego znaczenia w momentach trudnych dla rodziny, kiedy rodzina doświadcza kłopotów lub podlega zmianie. W analizowanym powyżej odcinku „Gwiazdki Laury” rodzice znaleźli się właśnie w dość trudnej sytuacji, jaką jest rozmowa o śmierci. Impulsem do podjęcia tego trudnego tematu stała się śmierć ptaszka, którym dzieci się opiekowały. Za radą prababci postanowiono ptaszka pochować:

scena 6. [z filmu: Gwiazdka Laury – Niebo pełne gwiazd]

Tata: Myślisz, babciu, że tak trzeba?

Prababcia: A pamiętasz swoje zwierzęta? Najpierw miałeś chomika, a potem kota. Miał osiemnaście lat, kiedy odszedł. Ty pochowałeś swoje zwierzęta. Laura i Tomek muszą zrobić to samo. Pozwól im pożegnać się z ptaszkiem.

Tata: Są jeszcze tacy mali.

Prababcia: Rozumieją więcej niż ci się zdaje.

W scenie 6. ojciec Laury radzi się swojej babci. Babcia miała już podobne doświadczenia w swoim życiu – pamięta, kiedy jej wnuk (ojciec Laury) opłakiwał swoje zwierzęta. Teraz wykorzystuje swoje życiowe doświadczenie, aby pomóc już dorosłemu wnukowi w problemie jego własnych dzieci. Uwagę zwraca fakt, że osoba dorosła zwraca się po pomoc do osoby jeszcze starszej i z szacunkiem przyjmuje jej rady.

Dziecięcy filmowi bohaterowie także mają okazję przekonać się, że należy słuchać babci: scena 7. [z filmu: Małgosia i buciki - Babcia Koza]

[Małgosia spotyka na górskim szlaku małe kozy, Gantera i Gretę oraz ich babcie]

¹¹ Małgorzata Mann (2008) przypomina, że w tradycji ludowej dzieci od najmłodszych lat były zaznajamiane z problemem śmierci, chociażby dlatego, że seniorzy rodu często chorowali i odchodzili w domu, pośród bliskich. Śmierć była w związku z tym czymś naturalnym. Sytuacja współczesnego dziecka jest bardziej złożona. Z jednej strony bowiem unika się podejmowania trudnego i zbyt drastycznego tematu śmierci przy dziecku, z drugiej strony dzieci od najmłodszych lat przyglądają się scenom zabijania, przemocy i okrucieństwa w mediach.

1. Ganter: O, cześć Małgosiu. Ja jestem Ganter, a to jest Greta. Cała nasza trójka idzie właśnie na zimowe pastwiska.
2. Małgosia: Trójka? Ale ja was widzę tylko dwoje.
3. Greta: Idzie z nami jeszcze babcia, ale ona nie jest zbyt szybka.
4. Ganter: Idzie tak wolno jak odwilż w styczniu.
5. Greta: Gdyby jeszcze zwolniła, zaczęłaby się cofać.
6. [...]
7. Ganter: [dzieci zbczyły ze szlaku] Nie znam tej drogi. Boję się.
8. Ganter i Greta razem: Babciu!
9. Babcia Koza: Wołacie mnie?
10. Ganter i Greta razem: [z radością] Babcia!
11. Babcia Koza: Uważajcie, dzieci. Widzicie te skalne schodki tuż przed wami? Chcę, żebyście jedno po drugim weszli po nich na górę, tutaj, gdzie ja stoję. Ostrożnie. Doskonale, Greto. Teraz Ganter. Nie tak szybko. Spiesz się powoli, jak mawiają.
12. Małgosia: Doskonale. A jak babcia tak szybko tu dotarła?
13. Babcia Koza: W moim wieku wie się już to i owo. Góry nie mają przede mną tajemnic. Jest jedna łatwa i bezpieczna droga na skróty.
14. Ganter: Bez ciebie nie dalibyśmy sobie rady. Zawsze będę cię słuchał.
15. Greta: I ja też.

W scenie 7. wnuki – młode kozy – początkowo deprecjonują babcię. Oceny formułowane przez dzieci są jednoznacznie negatywne. Ich postawa wynika z braku wiedzy i doświadczenia. Jest dość typowa dla młodszego pokolenia, które ocenia starszych względem siebie i własnych możliwości, zwłaszcza fizycznych (babcia jest zbyt wolna – nie biega, nie skacze, zbyt wolno posuwa się naprzód). Młode kozy szybko przekonują się jednak, że ignorowanie rad babci jest szkodliwe. W replice 12. Babcia Koza podkreśla swój wiek i wynikające z niego doświadczenie życiowe („w moim wieku...”). Tym samym przekazuje wnukom treść implikowaną – kozy są jeszcze za małe, aby samodzielnie podejmować decyzje. Sama sprawność fizyczna nie jest wystarczająca. Konieczna jest jeszcze praktyka. Cała scena 7. pełni funkcję wychowawczą. Młode kózki wyciągają naukę z niemiłej przygody i składają deklarację – będą słuchać babci.

W scenach przytoczonych do tej pory uwagę zwraca postawa filmowych babć. W stosunku do pokolenia najmłodszego są zawsze opanowane i wykazują się niezwykłą cierpliwością i zrozumieniem. Nigdy nie podnoszą głosu, nie karzą, nie narzekają. Taka postawa jest zgodna z rzeczywistymi zachowaniami dziadków. Z badań nad sposobami pełnienia ról dziadka i babci wynika, że miłość dziadków do wnuków jest bardziej świadoma, a stosunek do nich łagodniejszy niż do własnych dzieci (Skura 2009: 10). W ich wypowiedziach dominują informatywne akty mowy, ponieważ intencją filmowych seniorów jest objaśniać to, co niezrozumiałe dla dziecka, a oczywiście, z racji wieku, dla najstarszego pokolenia. Z symboliczną rolą „kotwicy” łączy się rola arbitra (Appelt 2007: 9). Dziadkowie, jako łącznicy międzypokoleniowi, często pomagają w negocjacjach pomiędzy drugim a trzecim pokoleniem. W analizowanych tu filmach zawsze biorą stronę wnuków.

scena 8. [Bali – Co za obiad! Pycha!]

1. Tata: Tylko bądźcie grzeczni.
2. Babcia: Nigdy na nich nie narzekam, kiedy u nas zostają.
3. Tata: Bawcie się ładnie.

scena 9. [Gwiazdka Laury – Niebo pełne gwiazd]

1. Mama: Tomku, zjedz jeszcze kawałek. to twój ulubiony deser.
2. Tomek: Nie jestem głodny.
3. Mama: A ty Lauro? [Laura przecząco kręci głową]
4. Tata: A co sobie o was pomyśli prababcia? Że jesteście niejadkami.
5. Prababcia: Już wiem co zrobimy. Pochowamy waszego ptaszka.
6. Mama: Co? Ależ prababciu, nie przy jedzeniu.
7. Prababcia: Daj spokój. Jak mają jeść, kiedy żal ściska im serca.
8. Tata: Tak, chyba babcia ma rację. Idziemy na dwór.

W scenach 8. i 9. widoczna jest różnica w sposobie pełnienia ról w stosunku do dzieci przez rodziców i dziadków (tu: babcie). Babcie, zwracając się do rodziców dzieci, wyrażają pozytywne opinie o wnukach. W scenie 8. babcia informuje tatę (swojego syna bądź zięcia), że zachowanie wnuków, w jej opinii, nie budzi zastrzeżeń. Jednocześnie przekazuje treść implikowaną, że uwagi ojca są nieuzasadnione. Podobnie postępuje prababcia w scenie 9. W replice 7. strofuje mamę dzieci. Zwrot *daj spokój* jest nacechowany emocjonalnie – wyraża bowiem zniecierpliwienie w stosunku do odbiorcy. Pełni jednocześnie funkcję impresywną – ma na celu doprowadzić do zaprzestania przez odbiorcę jakiegoś działania – w tym przypadku strofowania dzieci i zmuszania ich do jedzenia deseru. Prababcia wykazuje się tu większym niż rodzice zrozumieniem potrzeb dzieci, a przy tym wie, jak zaradzić problemowi.

Rodzice w scenach 8. i 9. przyjmują przede wszystkim rolę wychowawcy i strażnika określonych norm. Robią to poniekąd ze względu na babcie – chcą, aby dzieci dobrze wypadły przed babcią (por. replika 4. w scenie 9.). Zachowanie dzieci świadczy bowiem o nich samych. Dlatego też, może trochę na wyrost, stosują dyscyplinujące akty mowy, aby zapobiec ewentualnej niekorzystnej sytuacji. Widać to zwłaszcza w wypowiedziach taty w scenie 8., który dwukrotnie mówi dzieciom, jak mają się zachować.

Role „kotwicy” czy „arbitra” wynikają z postawy opiekuńczej, jaką dziadkowie prezentują w stosunku do wnuków. Jako seniorzy rodu roztaczają opiekę nad młodszymi pokoleniami. Nie są to jednak role jedyne. Karolina Appelt (2007: 9) przywołuje jeszcze role: ochroniarza i historyka. W analizowanych filmach jednak istotniejsza wydaje się być rola towarzysza zabaw, albowiem zabawa jest jednym z przejawów opieki nad wnukami, a jednocześnie płaszczyzną porozumienia między pokoleniami (Parnicka 2008: 22).

Towarzyszami zabaw częściej są dziadkowie niż babcie. Uwagę zwraca fakt, że propozycja zabawy częściej wychodzi od nich niż od wnuków:

scena 10. [Olinek Okrąglinek – Łódź dziadka]

Dziadek: Popłyniemy na ryby moją łodzią. Co wy na to?

Olinek: Ale twoja łódź stoi w ogrodzie, dziadku.

Dziadek: Jasne. Dlatego popłyniemy na ryby ogrodowe.

[...]

Dziadek: Całkiem niezły z ciebie marynarz, Oli.

Olinek: To było ekstra dziadku

Dziadek: Jeszcze jak, Oli

Olinek: Pobawimy się jeszcze kiedyś w ogrodowy połów dziadku?

Dziadek: Kiedy tylko zechcesz, Oli. Kiedy tylko zechcesz.

scena 11. [Bali – Poznaję nowych przyjaciół]

Dziadek: Ahoj tam na łądzie. Płyniesz ze mną na ryby?

Bali: Nawet nie pytaj. A zabierzemy Kiku?

scena 12. [Małgosia i buciki, Wielki wyścig]

Małgosia: No właśnie, dziadku, a jak myślisz, w czym ja jestem dobra?

Dziadek: Jak widzę, przestało padać. Wyjdziemy poskakać razem po kałużach?

W tym będziesz mistrzynią.

W powyższych scenach (10-12) widoczne jest, iż dziadkowie chętnie wchodzi w interakcję w wnukami – lubią i chcą z nimi przebywać. Proponują wspólne działania, najczęściej zabawę lub wspólne spędzanie czasu¹². W akcie proponowania prócz tego, że chcą skłonić dziecko do współdziałania, dziadkowie wyrażają gotowość do podjęcia wspólnej aktywności. Przy założeniu, że propozycja jako akt mowy powinna być korzystna zarówno dla odbiorcy, jak i nadawcy (por. Tymiak 2007: 152), należy domniemywać, że dziadkowie czerpią niekłamano przyjemność z zabawy z wnukami. Także wnuki na ogół chętnie przystają na propozycje dziadków, tym bardziej, że często pozostali dorośli członkowie rodziny nie mają czasu na zabawę.

Wnioski

Przedstawiony w artykule medialny obraz trzech pokoleń nie wyczerpuje oczywiście wszystkich funkcji, jakie pokolenia te pełnią w rodzinie oraz względem siebie. Pozwala jednak na sformułowanie pewnych ogólnych wniosków.

1. W omawianych filmach dominuje dość stereotypowy obraz trzech pokoleń: dziadków, rodziców i dzieci. Mimo że współcześnie zmiany w sposobie pełnienia istotnych społecznych ról są wyraźne, taki stereotypowy obraz, zwłaszcza seniorów, pozwala lepiej zaznaczyć różnice wynikające z wieku. Dla małego widza relacje między pokoleniami są lepiej uchwytnie, mimo że wizerunki filmowych postaci mogą odbiegać od wizerunku współczesnych dzieciom babć i dziadków. Jednocześnie dają poczucie, że są rzeczy niezmiennie i właśnie, jak pisze Urszula Parnicka:

„Najistotniejszą rolą współczesnych dziadków zdaje się być rola osób, które są przewidywalne i stałe w szybko zmieniającej się rzeczywistości, postaci dających poczucie bezpieczeństwa i ciepła, potrafiących wysłuchać, pomóc, poradzić, pochwalić i przytulić” (Parnicka 2008: 24).

¹² Ze względu na ograniczenia wynikające z rozmiarów opracowania wspomnę tylko, że także babcie proponują wspólne działania, ale najczęściej ograniczają się one do wspólnych prac w kuchni czy ogrodzie. Wynika to zapewne z dość stereotypowego podziału ról płciowych. Jest to jednak wątek wymagający odrębnego opracowania.

2. W analizowanych filmach zaawansowany wiek babć i dziadków, a zwłaszcza prababci, jest wyraźnie podkreślany, przede wszystkim poprzez wyeksponowanie dolegliwości związanych z procesem starzenia się człowieka. Podkreślenie wieku seniorów ma swoje uzasadnienie psychologiczne. Karolina Applet pisze:

„W związku z długim okresem wypełniania roli babci/dziadka pojawia się też pytanie, w jaki sposób wraz z wiekiem ulegają zmianie relacje dziadkowie - wnukowie? Silverstein i Long (...) przez 23 lata prowadzili badania dotyczące kontaktu dziadków z dorosłymi wnukami. (...) Zaobserwowali, że siła uczuć między dziadkami i wnukami zmniejszała się nieco w ciągu pierwszych 14 lat, a następnie wzrastała, gdy dziadkowie osiągnęli wiek 70 – 80 lat. Gdy porównujemy dwie kohorty dziadków, to ci młodsi ujawniają znaczne zmniejszenie kontaktu i bliskości wraz z upływającym czasem w porównaniu z wcześniej urodzonymi dziadkami. (...) Starsza kohorta dziadków potwierdza silniejszy niż młodsza związek z wnukami. Co może być związane z tym, iż częstotliwość kontaktów między dziadkami a wnukami wzrasta w związku z problemami zdrowotnymi, dorosłe wnuki są bowiem dla swoich dziadków źródłem ważnego wsparcia” (Appelt 2007: 4).

3. Filmowi dziadkowie i babcie pełnią istotne role w procesie wychowania wnuków. Nie wyręczają rodziców w wychowaniu dzieci, ale odgrywają istotną rolę towarzyszy. Budują ciepłe relacje z wnukami, wykazują się zrozumieniem dla ich potrzeb, są łącznikami między pokoleniami. Jednocześnie w analizowanych filmach można zauważyć różnice w sposobie pełnienia ról babci i dziadka. Babcie częściej stosują informatywne akty mowy – tłumaczą kwestie trudne dla najmłodszego pokolenia. Dziadkowie zaś częściej są towarzyszami zabaw.

4. W relacjach między pokoleniami kluczową rolę odgrywają przedstawiciele środkowego pokolenia – rodzice dziecięcych filmowych bohaterów. Jest to o tyle istotne, że, jak pisze Karolina Appelt:

„Relacja dziadkowie – wnuki, ich bliskość jest w dużej mierze uzależniona od pozytywnych relacji między pokoleniem rodziców a pokoleniem dziadków. Środkowe pokolenie ma kluczowy wpływ na siłę lub słabość relacji dziadkowie – wnukowie, co można najwyraźniej zaobserwować w sytuacji rozwodu rodziców” (Appelt 2007: 5).

W analizowanych tu filmach ojciec czy matka, roztaczając opiekę nad własnymi rodzicami, uwrażliwiają najmłodsze pokolenie na potrzeby osób starszych; uczą dzieci pożądanych zachowań, stają się wzorem do naśladowania.

5. Ostatni wniosek dotyczy funkcji mediów w kształtowaniu obrazu rodziny i sposobów pełnienia istotnych społecznie ról rodzinnych, których uczymy się przede wszystkim w rodzinie własnej. Jednak badacze mediów, a także psychologzy i pedagodzy zgodni są co do tego, że:

„Obrazy tworzone przez media są ważne dla jednostki i społeczeństwa. Oddziałują bowiem na postawy, wzorce zachowań i pełnienie ról społecznych. Człowiek coraz wyraźniej żyje dziś obrazami zaczerpniętymi z mediów” (Lepa 2005: 219).

Dotyczy to także obrazu (wzoru, modelu) rodziny. Ponieważ dla dziecka najważniejszym medium, z którego może samodzielnie korzystać (zanim nauczy się czytać), pozostaje telewizja, istotne jest, jakie przekazuje ona wzorce. W filmach analizowanych w niniejszym artykule mamy do czynienia z rodziną idealną, w której istotne są więzi międzypokoleniowe. Uwagę zwraca zwłaszcza wyeksponowana rola

najstarszego pokolenia – dziadków – które dla pokoleń młodszych jest źródłem ponadczasowych wartości, mądrości życiowej, łącznikiem między pokoleniami, a także towarzyszem zabaw dla najmłodszych. Przedstawiciele wszystkich pokoleń prezentują tu pożądane postawy: szacunku, otwartości, zrozumienia. Wnuki obdarzają dziadków (z wzajemnością) szacunkiem i miłością; dziadkowie wykazują się cierpliwością i zrozumieniem oraz gotowością do zabawy i pomocy najmłodszym członkom rodziny. Pokolenie rodziców zaś swoją postawą daje przykład dzieciom, jak należy odnosić się do starszych.

W związku z powyższym prezentowane tu kreskówki pełnią istotne funkcje kulturotwórcze, przede wszystkim funkcje wychowawczą, edukacyjną i wzorcotwórczą. Należy jednak pamiętać, że rodzina i rodzinność są kategoriami zmiennymi. Odnoszą się zawsze do społeczeństwa w danym czasie i danym miejscu (Żurek 2001: 130). Dlatego tak ważne jest ciągle przyglądanie się, w jaki sposób media kreują nasz sposób widzenia świata i pełnienia w nim istotnych ról społecznych. Obraz rodziny prezentowany w filmach animowanych z nurtu edukacyjnego stanowi tylko wycinek szerokiego medialnego obrazu świata.

Bibliografia

- Appelt K., 2007, *Współcześni dziadkowie i ich znaczenie dla rozwoju wnuków*, [w:] *Szanse rozwoju w okresie późnej dorosłości*, red. A. Brzezińska, K. Ober-Łopatka, R. Stec, K. Ziółkowska, Poznań, s. 79–95 [wersja elektroniczna, format PDF, dostępna na: <http://www.psychologia.amu.edu.pl/wp/wp-uploads/2007-Znaczenie-dziadk%C3%B3w-dla-rozwoju-wnuk%C3%B3w-rozdzia%C5%82-w-ksi%C4%85%C5%BCce.pdf> s. 1-17]
- Arcimowicz K., 2009, *Nowe wizerunki mężczyzny w polskich serialach obyczajowych*, [w:] *Wizerunki mężczyzny i kobiet w najnowszym filmie europejskim*, red. K. Arcimowicz, K. Citko, Białystok, s. 121-147.
- Berger A., 2000, *Media and communication research methods. An introduction to qualitative and quantitative approaches*, CA: Sage, Thousand Oaks.
- Brzezińska A.I., 2005, *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk.
- Izdebska, 2003, *Dziecko w świecie mediów i multimediów – relacje o charakterze pośrednim*, [w:] *Dziecko w rodzinie i w środowisku rówieśniczym: wybrane zagadnienia i źródła z pedagogiki społecznej*, red. J. Izdebska, Białystok, s. 319-346.
- Kołodziejczyk A., 2013, *Media w życiu rodziny. Rodzaje mediacji korzystania z mediów*, [w:] *Współczesna psychologia mediów. Nowe problemy i perspektywy badawcze*, red. G. Ptaszek, A. Ogonowska, s. 49-69.
- Konieczna E., 2005, *Baśń w literaturze i filmie*, Kraków.
- KRTiT, 2013, *Rynek telewizyjny w II kwartale 2013 r.*, <http://krrit.gov.pl> [dostęp: 13.11.2014r]
- KRTiT, 2014, *Rynek telewizyjny w II kwartale 2014 r.*, <http://krrit.gov.pl> [dostęp: 13.11.2014r]
- Kwak A., 1997, *Alternatywne formy życia rodzinnego*, [w:] *Rodzina polska u progu XXI wieku. I Sympozjum naukowe zorganizowane przez Mazowiecką Wyższą Szkołę Humanistyczno-Pedagogiczną w Łowiczu w dniach 20-21 maja 1996 r.*, red. H. Cudak, Łowicz.
- Lepa A. bp, 2005, *Obraz kobiety w polskiej prasie*, [w:] *Rodzina, media, dziecko*, red. L. Dyczewski OFMConv, Lublin, s. 219-234.
- Mann M., 2008, *Rodzice i dziadkowie jako "prawzory"*, „Wychowawca” nr 1, s. 24-25.
- Mc Iver R., 1931, *Society. Its structure and changes*, Toronto [za: Wachowiak 2001].
- Parnicka U., 2008, *Wnuki potrzebują dziadków*, „Wychowawca”, nr 1, s. 22-24.

- Sikorska M., 2009, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa.
- Skura J., 2009, *Dialog pokoleń*, „Wychowawca”, nr 12, s. 9-11.
- Słownik socjologii i nauk społecznych* [2004], red. Gordon Marshall, red. naukowa polskiego wydania: Marek Tabin, Warszawa.
- Sosnowski T., 2003, *Ojciec we współczesnej rodzinie. Programy telewizyjne jako źródło kształtujące określone modele ojcostwa*, [w:] *Dziecko w rodzinie i w środowisku rówieśniczym: wybrane zagadnienia i źródła z pedagogiki społecznej*, red. J. Izdebska, Białystok, s. 196-247.
- Szulich-Kałuża J., 2013, *Projekty tożsamościowe rodziny upowszechniane w polskich tygodnikach opiniotwórczych*.
- Śnieżyński M., 2012, *Dialog w rodzinie*, Kraków.
- Trysińska M., 2010, *Zachowania komunikacyjno-językowe bohaterów filmów animowanych dla dzieci (na przykładzie rozmów prowadzonych w rodzinie)*, „Studia Pragmalingwistyczne” II rok 2010, s. 227-238.
- Trysińska M., 2012, *Kod rozwinięty i kod ograniczony w filmach animowanych dla dzieci*, [w:] *Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów*, red. B. Niesporek-Szamburska, Katowice, s. 151-171.
- Trysińska M., 2014, *Świat na opak, czyli o roli dzieci i dorosłych w filmach animowanych*, [w:] *Współczesne media. Wartości w mediach – wartości mediów. t.1. Wartości w mediach*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin, s. 275-287.
- Tymiakin L., 2007, *Nakłanianie subdyrektywne: propozycja, prośba i rada w realizacjach młodzieży gimnazjalnej: zagadnienia wybrane*, Lublin.
- Tyszka Z., 1997, *Rodzina*, [w:] *Encyklopedia pedagogiki*, red. W. Pomykało, Warszawa, s. 695-698.
- Tyszka Z., 2001, *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, Poznań.
- Wachowiak A., 2001, *Współczesne problemy socjologii rodziny*, Poznań.
- Ziółkowski M., 1981, *Znaczenie, interakcja, rozumienie*, Warszawa.
- Żurek A., 2001, *Wzory, na których opiera się życie rodzinne rodzin miejskich*, [w:] *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań, s. 129-139.

The media image of three generations: children, parents and grandparents (as exemplified by animated movies for children)

Summary

The article analyses the media image of three generations in the family – children, parents and grandparents – in animated films for kids. It is confined to one type of films, which are educational and which play important cultural functions: to bring up, teach and show role models. The author's focus is on the generation of grandparents who, as the analysis demonstrates, are overwhelmingly portrayed as stereotypical grandma and grandpa, this image being further enhanced in media presentation by references to the seniors' advanced age and accompanying infirmities. The films under review reveal major differences in how grandfathers and grandmothers perform their roles. The grandmothers use informative speech acts more frequently and they 'explain things', whereas the grandfathers more frequently act as play companions. Both groups play important roles in the upbringing and socialisation of the young (including that of an intermediary and honest broker in relations between generations). The middle generation is also shown as contributing hugely to the building of proper relations between generations.